

КРИЗЬ ПРИЗМУ РЕФЛЕКСІЙНОЇ ОПТИКИ КРИТИКА**Л. Р. Стоцька**

Богдан Пастух. Одвічні суперечності серця: проза Степана Процюка. – Брустури: Дискурсус, 2016. – 94 с.

Скажу без зайвого пафосу: окремої наукової цілісності про творчість сучасного письменника Степана Процюка літературно-художня громадськість чекала вже давно. Адже його поезія, проза та есеїстика тривалий час захоплюють не лише літературознавців, критику, а й численних читачів, надто ж серед молоді. І справа тут, вочевидь, не в тому змістовому багатоманітті та розмаїтті жанроутворень, що характеризують його твори, а передовсім у глибокій екзистенційності, сугестивності, що вони справляють на будь-якого читача, не зважаючи ні на вік, ні на соціальне буття, ні тим паче на стать. Як справедливо пише автор рецензованого літературно-критичного нарису, Степан Процюк “дає можливість співстраждання, саме в якому у нашій християнській культурі, людське твориться в людині”. Власне, у цьому чітко визначено домінують повістей, романів та есеїстики прикарпатського прозаїка.

От чому поява літературно-критичної праці Богдана Пастуха про прозу Степана Процюка сприймається з цікавістю: вона на часі. Вже перше знайомство з нею зі вступних зауваг її автора. «Відкриваючи читанням дивний світ» спонукає до подальшого ознайомлення з критичними рефлексіями про цілий шерег творів письменника – «Прогулянка по ливі», «Канатоходці», «Психоісторія Василя Стефаніка від Степана Процюка», «Троянда ритуального болю», «Ін’єкція проти штучності», «Руйнування ляльки», «Психографія у шатах слова», «Маски опадають повільно», «Клаптик світла для відчаю», «Бийся головою до стіни», «Про два романи», «Десятий рядок», «Під крилами зраненої Богородиці», «Під крилами великої Матері». Органічними тут також видаються два інтерв’ю, які взяв Роман Пастух у Степана Процюка, – «Степан Процюк: у кожного свій колір справжності» та «Власний досвід неврозу»: розмова зі Степаном Процюком довкола роману «Троянда ритуального болю», бо вони також розкривають художні доміанти його творчості хай і не через систему образів, як у названих романах, а через письменницькі міркування та медитації. Власне, згадані критичні матеріали у такій послідовності творять композицію книжки «Одвічні суперечності серця: проза Степана Процюка». І послідовність ця, до речі, не довільна, а вибудована за хронологічним принципом того чи іншого критичного матеріалу дослідника. Відтак рецензованому виданню більше пасувало б жанрове визначення не “нарис творчості”, а “життя і творчість”.

Мабуть, цим і пояснюється доволі широке використання біографічного матеріалу, зокрема в інтерв’ю, а також у питаннях генези того чи

іншого твору письменника, особливостей його створення, своєрідності авторської ідейно-естетичної свідомості тощо. Зрештою, така підоснова ніколи не шкодить дослідженню, оскільки читачеві надається можливість не лише побачити художню сутність, змістовність творчих пошуків і відкриттів прозаїка, а й те, що впливає на специфіку образно-естетичного світобачення, характер епічної матеріалізації життєвого матеріалу. По суті, в кожному окремому нарисі (а, може, рецензії) про романи письменника Богдан Пастух, висвітлюючи їх художні риси, водночас скрупульозно визначає їх оригінальність та неперобутність, вписуючи до розвитку сучасного українського літературного процесу. А у своїй сукупності ці нариси-рецензії чітко увиразнюють людську, громадянську і художницьку позицію Степана Процюка, його естетичний ідеал, характер взаємовідносин особи і суспільства на конкретному часовому рубежі кінця дев'яностих – початку двотисячних років. Як зауважує дослідник, “матеріали моєї книжки показують не лише становлення прози Степана Процюка, а й певну зміну рефлексійної оптики критика. І те, що літературно-критичні матеріали розміщені у хронологічному порядку, дає більшу можливість це побачити... В цьому часовому уламку, з 2008 по 2015 рр., завжди можна розгледіти як сліди шукань автора, так і пошуки критика”.

Власне це й стає тими головними орієнтирами, що обумовлюють рух дослідницької думки у книзі «Одвічні суперечності серця: проза Степана Процюка». Її автор цілком справедливо стверджує, що “відкритість, безпосередність його письма створює підставу вразливості, але разом з тим і пожвавлює мислення читача. Додайте сюди ще крайнощі відвертої розмови, “надто людського”, і робиться вибуховий мікс. Проблема полярності рецепцій творів Степана Процюка в літературній критиці є темою постійною”. А вже в інших матеріалах такі твердження критика, як “екзистенційний вибір, еруптивна кардіограма людських шукань, самотність людини, її скутість власними спрутами комплексів, є природою Процюкового персонажа, і разом з тим, на тлі інфернального, загуслого гріхом людського існування, іноді проростає квітка чистоти, яка вдягнена у шати любові” чи “соціальний пласт романів письменника дає хорошу перспективу для осмислення сучасних суспільних процесів” або ж прозаїк “енергетичним зарядом своєї творчості створює навколо себе своєрідне силове поле, потрапляючи в яке, читач або відмовляється тут перебувати, або, черпнувши з нього силового екстракту, вже ніколи не покидатиме надовго ландшафти внутрішнього світу цього письменника”. І як своєрідне вивершення таких чи подібних спостережень Богдана Пастуха над творчістю прозаїка чи його окремішими повістями, романами та есеями слова-зізнання самого Степана Процюка, мовлені ним в одному із інтерв'ю критикові: “Моя проза/.../ не може нікого ні вилікувати, ні розтлінити, хоча часто підіймає із глибини підсвідомі страхи, бо є доволі відвертою. Мене цікавлять передовсім пи-

тання, а вже потім відповіді. Адже єдино правильних відповідей не існує”.

У ньому закладено очевидний відрух як письменницької творчості, так і критичного її сприйняття і читацьких рефлексій. У такій триєдності осмислення прозового доробку Степана Процюка вбачається цінність рецензованого дослідження. Загалом критик говорить про особливості повістей, романів та есеїв письменника з добрим знанням справи, без тієї академічної сухості, котра часом є притаманна ґрунтовному дослідженню. Говориться з якимсь особливим зацікавленням і переконанням, що глибоке осмислення цінностей прози Степана Процюка має значення і для сьогоднішньої критики, і для самого сучасного українського літературного процесу, і, врешті, для кожного читача особібно. У рецензіях-нарисах схоплено дослідником, вочевидь, найістотніше. І подано у безпосередньому зв'язку з еволюцією майстерності прозаїка, збагаченням його стильової палітри.

Цілком природно, що розмова про прозаїка та його творчість мимоволі стає розмовою не тільки про “одвічні суперечності серця” (яскрава метафора до внутрішньо-психологічних авторських протистоянь і настійливих художніх шукань), а й розмовою-роздумами про час, людину, суспільство, їх складні, зчаста болісні взаємини та протиріччя. Богданові Пастуху справді вдалося з осягу нашого часу, свого дослідницького досвіду, знань і розумінь культури творчості не тільки з'ясувати сутність та своєрідність прозового доробку Степана Процюка, витвореного впродовж останніх літ, але й показати ті умови, ті чинники, що сприяли росту у ньому художника слова, людини й громадянина, визначили його естетичне кредо. І – наскільки це можливо у межах нарису – головна проблема майже цілковито вичерпала себе. У своєму прагненні до вивершення чи викінчення Богдан Пастух, за власним зізнанням, не боїться у чомусь повторитися, акцентуючи увагу на визначальних характеристиках прози письменника. І водночас він абсолютно свідомо переглядає свої попередні оцінки його творів з тим, аби дати їм нові обґрунтовані і виважені рухом епічного мислення, еволюцією авторської ідейно-естетичної свідомості Степана Процюка.

Знайомство зі щойно виданою книгою Богдана Пастуха залишає особливе враження. Принаймні відчувається глибока обізнаність автора не тільки з прозовою творчістю прикарпатського письменника, а й з розвитком сучасної української прози, він зчаста апелює до таких постатей сучукрліту, як прозаїки Василь Кожелянко, Олесь Ульяненко, Олег Лишега, Василь Портяк, Євген Пашковський, Кость Москалець та інших, з її проблемами та творчим побутуванням. Доволі виразно окреслюється, нехай кількома штрихами, бодай кількома абзацами чи реченнями, і літературно-художня біографія конкретної творчої індивідуальності, і біографія всього покоління, і загальний рівень розвитку українського письменства на відповідному часовому рубежі. І те, що прозо-

ва спадщина Степана Процюка, його наполегливі естетичні і стильові пошуки, його постійне прагнення до вдосконалення свого творчого “я” подаються на такому літературному тлі, свідчить про прагнення дослідника показати зримо – через матеріальне відчуття творів – відмінність, оригінальність прози письменника з Івано-Франківська. Водночас при цьому впадає у вічі, як це не парадоксально, експлуатація дослідницької одновимірності подібних прийомів чи принципів систематизації матеріалу. Наукова інтерпретація того чи іншого твору Степана Процюка здебільшого призводить до однотайності, монотонності, що йде, вочевидь, від постійно вживаного жанру рецензій у цій книзі, у викладі аналізованого матеріалу. Виняток становлять хіба що спроби розглянути романи Людмили Урицької «Зелений шатер» і Степана Процюка «Бийся головою до стіни» чи згадані вже інтерв'ю критика з письменником. У такій одновимірності подачі літературно-критичного тексту, здається мені, зникає строгість і лаконізм, що визначає саму природу дослідження-нарису. Припускаю, що Богдан Пастух цілком свідомо йшов до впорядкованості написаних у різні роки і з різного приводу статті, присвячені творчості Степана Процюка. Однак у цьому й прихована “формотворча нерозбірливість”, “жанрова невизначеність” назагал цікавої і конче необхідної книжки, що увиразнює життя і творчість, передовсім прозову, сучасного українського письменника.

Насамкінець не можна не відзначити ошатне оформлення нової літературно-критичної книги львівського літературознавця Богдана Пастуха, здійснене художницею Христиною Котерлін. Воно – метафоричне і в кольористиці, і в зображенні. Зрештою, воно якнайглибше виражає оригінальну прозу Степана Процюка, написану ним упродовж перших десятиліть двадцять першого століття. Віриться, що в такій подачі книжка «Одвічні суперечності серця: проза Степана Процюка» знайде не тільки свого читача, а й стане цінним надбанням сучасної української науки про художню літературу.

м. Івано-Франківськ